

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

اقدامات کاهش دهنده‌ی تراکم قدرت در سه بعد تراکم قدرت			واحد اجتماعی
طول دوره‌ی کنترل	گستره‌ی اختیارات	گستره‌ی افراد و نقش‌های تحت کنترل	
-	- مستقل دانستن فرزندان در برخی موارد (نظارت کمتر والدین) - توجه به نظرات اعضای خانواده در تصمیم‌گیری‌ها	تقسیم کار بین اعضای خانواده	خانواده
محدود شدن دوره‌ی مسئولیت مدیران	- تفویض برخی اختیارات مدیران به معاونان، مشاور، انجمن اولیا و مربیان - تقویت شورای دانش‌آموزی - انتخاب مدیر توسط معلمان	-	مدرسه
محدود شدن زمان تصدی مسئولیت‌ها	انتخاب شهردار توسط شورای شهر و شورای شهر توسط مردم	-	شهر

۷- مفاهیم کلیدی

مردم سالاری، نهادی شدن، کاهش تعداد نقش‌های تحت نظارت یک نقش، کاهش دامنه‌ی اختیارات یک نقش، محدود بودن دوره‌ی تصدی، تفکیک قوا

۸- خلاصه‌ی درس

مردم سالاری یکی از مهم‌ترین راه‌های توزیع قدرت در جامعه است. در مردم سالاری اعتقاد بر این است که انسان به دلیل انسان بودن خود دارای حرمت و کرامت است و قدرت از آن مردم است و به نمایندگی از سوی آن‌ها اعمال می‌شود. نهادی شدن هرچه بیش‌تر مردم سالاری در جامعه با توزیع بیش‌تر قدرت همراه است و مانع تراکم قدرت می‌شود. کاهش تعداد نقش‌های تحت کنترل یک نقش، دامنه‌ی اختیارات نقش‌ها و محدود کردن دوره‌ی تصدی از راه‌های اصلی نهادی کردن مردم سالاری است. در نظام سیاسی، تفکیک قوا و محدود شدن دوره‌ی تصدی از جمله اشکال نهادی شدن مردم سالاری است.

۹- پیشنهاد عناوین دیگر برای درس

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

- ۱- مردم سالاری و توزیع قدرت
- ۲- مردم سالاری راهی برای مقابله با تراکم قدرت
- ۳- نهادی شدن مردم سالاری و توزیع قدرت
- ۴- راه‌های کاهش تراکم قدرت
- ۵- اگر می‌خواهید خودکامه‌ای را از تختش سرنگون کنید، نخست آن تختی را که در میان شما دارد، از میان بردارید. (جبران خلیل جبران)
- ۶* - مردم، سالار حکومت هستند.
- ۷- خدا آن ملتی را سروری داد / که تقدیرش به دست خویش بنوشت
- ۸- قدرت را پخش کن / دولت را پایدار
- ۹- گر شود تقسیم کارها بین ما / کاهش آید قدرت اندر بین ما

عنوان‌های ۶ و ۷ نارسا و اشتباه تلقی می‌شود.

نمونه‌ی سؤالات درس

- پرسش: بخش «برای مطالعه‌ی بیش‌تر» (۱) درس را مرور کنید. موارد رابطه‌ای آن را با مفهوم مردم‌سالاری بیان کنید.
- پرسش: با توجه به نقش مردم در نظام‌های مردم‌سالار، نمودار نظام سیاسی ایران مندرج در این درس را بررسی کنید و جایگاه و نقش مردم را در هر یک از ارکان (رهبری، قوه‌ی قضائیه و ...) تحلیل کنید.
- پرسش: فرایند نهادی شدن مردم‌سالاری در جامعه‌ی ایران از چه دوره‌ای شروع شد و چه مرحله‌ی را پشت سر گذاشته است؟
- پرسش: تفاوت حکومت‌های مردم‌سالار و مطلقه را براساس ویژگی تفکیک قوا و دوره‌ی تصدی بنویسید.

در کدام نظام قشربندی، امکان تحرک بیش تر است؟

اهداف درس

- در پایان درس، انتظار می‌رود دانش آموز:
- مفاهیم پایگاه، قشر، قشربندی و نظام قشربندی را درک کند.
- مفهوم تحرک اجتماعی و انواع آن را بشناسد.
- رابطه‌ی تحرک اجتماعی را با نظام‌های قشربندی مختلف بشناسد.
- مفهوم انسداد اجتماعی و محرومیت را درک کند.
- رابطه‌ی اولویت معیارهای انتسابی و اکتسابی را در کسب مزایا با تحرک اجتماعی بشناسد.
- انواع مختلف تحرک اجتماعی را در جامعه تشخیص دهد.
- تحرک اجتماعی را در نظام‌های مختلف قشربندی مقایسه و ارزیابی کند.
- نقش معیارهای انتسابی را در تحرک اجتماعی تجزیه و تحلیل کند.
- رابطه‌ی نظام‌های قشربندی را با انسداد اجتماعی تحلیل کند.
- عوامل محرومیت و انسداد را در جامعه تشخیص دهد.
- در جهت تحرک اجتماعی خود و خانواده‌اش تلاش کند.
- نسبت به نظام‌های قشربندی مبتنی بر معیارهای انتسابی نگرشی منفی پیدا کند.
- نسبت به تحرک اجتماعی نگرش مثبت پیدا کند.

اجزاء درس

- ۱- عنوان پرسشی درس، ۲- فعالیت ورودی و متن ذیل آن، ۳- فعالیت میانی و متن ذیل آن،
- ۴- متن ذیل عنوان فرعی (انسداد اجتماعی)، ۵- برای مطالعه‌ی بیش تر، ۶- فعالیت پایانی، ۷- مفاهیم کلیدی، ۸- خلاصه‌ی درس، ۹- پیشنهاد عناوین دیگر برای درس.

نمونه‌ی تدریس

۲- فعالیت ورودی (بررسی و نتیجه‌گیری کنید) و متن ذیل آن / روش: پاسخ انفرادی
این فعالیت در چند گام انجام می‌شود. بعد از توزیع پرسش‌نامه، در گام اول، هریک از دانش‌آموزان به مشاغل دهگانه نمره می‌دهند. در گام دوم، پاسخ آن‌ها بر روی تخته سیاه استخراج می‌شود. در گام سوم، میانگین نمره‌ی هر شغل محاسبه می‌شود. برای انجام این کار می‌توان کلاس را به ۱۰ گروه تقسیم کرد و هر گروه، میانگین نمره‌ی یکی از مشاغل را محاسبه کند. در گام چهارم، میانگین نمره‌ی شغل‌ها از بیش‌ترین تا کمترین آن بر روی تخته سیاه نوشته می‌شود و به سه گروه تقسیم می‌شود. در گام پنجم، به پرسش اصلی فعالیت (نتیجه‌گیری از رتبه‌بندی مشاغل) پاسخ داده می‌شود. در زیر، میانگین نمره‌ی مشاغل دهگانه که در یک کلاس با تعداد ۲۱ دانش‌آموز، به صورت نمونه، محاسبه شده، آمده است.

نمونه‌ی انجام فعالیت

گام دوم: در این نمونه، مشاغل در ۱۰ ستون نوشته شده است و در ۱۰ سطر شماره‌های ۱ تا ۱۰. سپس نمره‌ی دانش‌آموزان به هر شغلی در ستون مربوط و در برابر سطر نمره، علامت (/) خورده است. با شمارش تعداد پاسخ‌گویان در هر خانه، فراوانی پاسخ‌ها به دست می‌آید. سپس بر مبنای نمره و فراوانی می‌توان میانگین نمره‌ی هر شغل را محاسبه کرد.

جدول پاسخ‌های خام دانش‌آموزان

شغل										نمره
دندان پزشکی	جوهر فروش	مهندس	راننده	واکسی	خلبان	قاضی	تراش‌کار	مکانیک	کارگر	
//	////////	//			//	////				۱
////////	///	//			///	///				۲
///	///	////			////	////				۳
//	/	///			////////	///		/		۴
////	///	////			///	//	/	//		۵
			//				////	////////		۶
			///				////////	////	/	۷
			////////				///	/	////	۸
			////	//					////////	۹
				////////					//	۱۰

گام سوم

میانگین نمره‌ی مشاغل دهگانه

شغل									
کارگر	مکانیک	تراش‌کار	قاضی	خلبان	واکسی	راننده	مهندس	جواهر فروش	دندان پزشک
۱۸۴	۱۲۹	۱۵۰	۵۱	۷۵	۲۰۸	۱۷۷	۷۱	۵۳	۵۷
۸/۷	۶/۱	۷/۱	۲/۴	۳/۵	۹/۹	۸/۱	۳/۴	۲/۵	۲/۷

گام چهارم

رتبه‌ی مشاغل از جهت برخورداری از ثروت (سه رتبه)

شغل									
قاضی	جواهر فروش	دندان پزشک	مهندس	خلبان	مکانیک	تراش‌کار	راننده	کارگر	واکسی
۲/۴	۲/۵	۲/۷	۳/۴	۳/۵	۶/۱	۷/۱	۸/۱	۸/۷	۹/۹
رتبه	بالا			متوسط			پایین		

گام پنجم: (نتیجه‌گیری از طبقه‌بندی مشاغل)

- برخورداری از مزایای ثروت هرکدام از این شغل‌ها با هم فرق می‌کند.
- بعضی مشاغل از مزایای ثروت بیش‌تر و بعضی از مزایای ثروت کمتری برخوردارند.
- همه‌ی نقش‌ها از یک امتیاز یکسان برخوردار نیستند.
- رتبه‌ی نقش‌ها با هم متفاوت است.
- بعضی نقش‌ها از رتبه‌ی بالا و بعضی از رتبه‌ی پایین برخوردارند.
- بعضی از نقش‌ها هم ممکن است رتبه‌ی یکسانی داشته باشند؛ مثل دندان‌پزشک و جواهر فروش یا کارگر و واکسی

نتیجه‌گیری معلم: در این فعالیت، نقش‌ها را بر مبنای برخورداری از مزیت ثروت رتبه‌بندی کردید. حال اگر نقش‌ها را برحسب برخورداری از مزایا (قدرت، ثروت و احترام) رتبه‌بندی کنیم، از جهت جایی که در این رتبه‌بندی پیدا می‌کنند، به آن‌ها «پایگاه» می‌گویند. چون جای یک نقش را از جهت برخورداری از مزایا در بین دیگر نقش‌های جامعه نشان می‌دهد. بنابراین، هرگاه به نقش‌ها از جهت برخورداری از مزایا بنگریم، می‌توان به آن‌ها «پایگاه» گفت. به سلسله مراتب پایگاه‌ها (نقش‌ها) هم «نظام قشربندی» می‌گویند. در تمرینی که انجام دادید و شغل‌ها را بر مبنای میزان برخورداری از ثروت مرتب کردید، نوعی نظام قشربندی فرضی است که در آن تعدادی از نقش‌ها در رتبه‌ی بالا، تعدادی در رتبه‌ی متوسط و تعدادی در رتبه‌ی پایین قرار گرفتند.

حال اگر افراد یک جامعه با گروه را بر مبنای سلسله مراتب پایگاه آن‌ها، طبقه‌بندی کنیم، به این عمل «قشربندی» می‌گویند. در صورتی که دانش‌آموزان کلاس را برحسب رتبه‌ی شغل پدر آن‌ها طبقه‌بندی کنیم و جای آن‌ها را در نظام قشربندی فرضی تعیین کنیم، نوعی قشربندی فرضی انجام داده‌ایم؛ برای مثال، اگر شغل پدر ده نفر از دانش‌آموزان، تراش‌کار، مکانیک و راننده، شغل پدر دو نفر از دانش‌آموزان، مهندس و شغل پدر ده نفر دیگر کارگر باشد، در این کلاس، اکثر دانش‌آموزان متعلق به قشر متوسط و پایین هستند.

به افرادی که دارای رتبه‌ی مشابه و یکسان هستند، یک «قشر» می‌گویند. برای مثال، افرادی که شغل پدران آن‌ها تراش‌کار، مکانیک و راننده است، یک قشر محسوب می‌شوند.

لازم است بعد از توضیح مفاهیم چهارگانه، مطالبی را که در پاورقی ذکر شده و همچنین این نکته که قشربندی در سطح جامعه عمدتاً بر مبنای شغل انجام می‌شود، توسط معلم توضیح داده شود و مورد تأکید قرار گیرد.

۳- فعالیت میانی (ارزیابی و نتیجه‌گیری کنید) و متن ذیل آن / روش: بحث گروهی
این فعالیت ۴ قسمت دارد. در قسمت اول، هفت خانواده‌ی فرضی قشربندی می‌شوند. این قسمت با هدف تعمیق یادگیری مطالب قبلی و مقدمه‌ای برای آموزش مفهوم «تحرک اجتماعی» است. در قسمت دوم و سوم، تغییر رتبه بررسی می‌شود و در قسمت چهارم که بخش نتیجه‌گیری است، مفهوم «تحرک اجتماعی» تعریف می‌شود. این فعالیت به صورت گروهی انجام و پاسخ‌ها یادداشت

می‌شود. یک نمونه از پاسخ دانش‌آموزان در زیر ارائه می‌شود.

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان قسمت اول

خانواده	شغل قدیم سرپرست خانواده	قشر بندی
خانواده‌ی ۱	واکسی	پایین
خانواده‌ی ۲	دندان پزشکی	بالا
خانواده‌ی ۳	راننده	متوسط
خانواده‌ی ۴	کارگر	پایین
خانواده‌ی ۵	مکانیک	متوسط
خانواده‌ی ۶	جواهر فروش	بالا
خانواده‌ی ۷	تراش کار	متوسط

قسمت دوم (تغییر پایگاه خانواده)

خانواده	شغل قدیم سرپرست	شغل بعدی سرپرست	تغییر رتبه‌ها
خانواده‌ی ۱	واکسی	کارگر	تغییری نیافته است
خانواده‌ی ۲	دندان پزشکی	—	تغییری نیافته است
خانواده‌ی ۳	راننده	مکانیک	تغییری نیافته است
خانواده‌ی ۴	کارگر	تراش کار	افزایش یافته است
خانواده‌ی ۵	مکانیک	واکسی	کاهش یافته است
خانواده‌ی ۶	جواهر فروش	راننده	کاهش یافته است
خانواده‌ی ۷	تراش کار	راننده	تغییری نکرده است

قسمت سوم (تغییر پایگاه فرزندان)

خانواده	شغل قدیم سرپرست	شغل بعدی سرپرست	شغل فرزند	تغییر رتبه‌ها
خانواده‌ی ۱	واکسی	کارگر	کارگر	تغییری نیافته است
خانواده‌ی ۲	دندان پزشکی	-	قاضی	تغییری نیافته است
خانواده‌ی ۳	راننده	مکانیک	خلبان	افزایش یافته است
خانواده‌ی ۴	کارگر	تراش کار	مکانیک	تغییر نیافته است
خانواده‌ی ۵	مکانیک	واکسی	مکانیک	افزایش یافته است
خانواده‌ی ۶	جوهر فروش	راننده	مهندس	افزایش یافته است
خانواده‌ی ۷	تراش کار	راننده	دندان پزشکی	افزایش یافته است

قسمت چهارم (نتیجه‌گیری)

- رتبه‌ی افراد و خانواده‌ها براساس برخورداری از مزایا متفاوت است.
- براساس تقسیم‌بندی فعالیت قبلی افراد در سه رتبه‌ی بالا، متوسط و پایین قرار می‌گیرند.
- در این تقسیم‌بندی، رتبه‌ی بعضی از خانواده‌ها تغییر کرده است.
- بعضی خانواده‌ها از رتبه‌ی بالا به رتبه‌ی پایین تغییر کرده‌اند.
- بعضی از رتبه‌ی پایین به رتبه‌ی بالا تغییر یافته‌اند، مثل خانواده‌ی ۳ و ۵.
- رتبه‌ی بعضی از خانواده‌ها تغییری نیافته است، مثل خانواده‌ی ۱ و ۲.

- نتیجه‌گیری معلم: اگر رتبه‌ی افراد و خانواده‌شان در نظام قشربندی تغییر یابد، به آن تحرک اجتماعی می‌گویند.
- اگر افراد و خانواده‌ها از رتبه‌ی پایین به رتبه‌ی بالا تحرک داشته باشند، به آن تحرک صعودی می‌گویند.
  - اگر رتبه‌ی افراد و خانواده‌ها از بالا به پایین تغییر یابد، به آن تحرک نزولی می‌گویند.
  - اگر رتبه‌ی افراد و خانواده‌ها، علی‌رغم تغییر شغل، تغییری نکند، به آن تحرک افقی می‌گویند.

۴- تدریس متن ذیل عنوان فرعی (انسداد اجتماعی) / روش: پرسش و پاسخ
توضیح معلم: در این جا می‌خواهیم به این سؤال پاسخ دهیم که «آیا در همه‌ی نظام‌های
قشربندی می‌توان تحرک داشت یا نه؟» برای پاسخ به این سؤال، از مطالب دروس قبلی این فصل
استفاده می‌کنیم.

پرسش: در درس‌های قبلی داستان کفش‌گر و انوشیروان را خواندید. بر اساس آن داستان،
بگویید در جامعه‌ی ساسانی تحرک اجتماعی امکان داشته یا نه؟

پاسخ درست: نه.

پرسش: در نظام بردگی و کاستی چگونه؟

پاسخ درست: خیر / خیلی محدود

پرسش: حال از شما می‌خواهیم مطلبی را که در درس ۶ همین فصل تحت عنوان «برای
مطالعه‌ی بیش‌تر» آمده و شرایط نمایندگی را در ابتدای مشروطیت مشخص کرده، مطالعه کنید. با
توجه به این که نمایندگی مجلس، یک نقش (شغل) محسوب می‌شود که دارای رتبه‌ی بالایی است، به
این سؤال پاسخ دهید، برای چه قشرهایی امکان تحرک اجتماعی وجود داشته است؟ نوع تحرک
آن‌ها چه بوده است؟

پاسخ درست: برای دهقانان، کارگران و تهیدستان شهری و زنان امکان تحرک
اجتماعی وجود نداشته است.

— برای شاهزادگان قاجار، اعیان و اشراف، تجار و ملاکان، نمایندگی مجلس با
تحرک اجتماعی افقی و حتی نزولی همراه بوده است. چون تقریباً میزان برخورداری
آن‌ها از قدرت و ثروت تغییری نمی‌کرده است (گرچه ممکن است در مورد بعضی از
آن‌ها مانند شاهزادگان قاجار کمتر هم می‌شده است).

— برای فلاحین و اصناف و طلاب، نمایندگی مجلس با تحرک اجتماعی صعودی
همراه بوده است.

پرسش: از بررسی این چند نمونه چه نتیجه‌ای می‌توان گرفت؟

پاسخ درست: در جوامع و نظام‌های قشربندی مختلف، امکان تحرک اجتماعی برای همه‌ی اقشار یکسان نیست. به عبارت دیگر، اجازه‌ی تحرک به بعضی از اقشار داده نمی‌شود.

— بعضی از اقشار نمی‌توانند به مراتب بالاتری صعود کنند؛ درحالی که بعضی اقشار می‌توانند تحرک اجتماعی صعودی داشته باشند.

توضیح معلم: بلی، همان‌طور که ملاحظه کردید، در بعضی جوامع و در مراحل از زندگی هر جامعه‌ای، ممکن است اقشاری از جامعه بر مبنای هنجارها و قوانین نتوانند مرتبه‌ی خود را به مرتبه‌ی دلخواهشان تغییر دهند. به این حالت، «انسداد اجتماعی» می‌گویند؛ برای مثال، در جامعه‌ی ساسانی، کفش‌گر نمی‌توانست به رتبه‌ی دبیری صعود کند؛ چنان‌که در ایران دوره‌ی مشروطه، راه برای تحرک کارگران، دهقانان، تهیدستان و زنان به نمایندگی مجلس بسته بود.

این مطلب را می‌توان بسط داد و در هر بخشی از جامعه که راه برای تغییر پایگاه افراد براساس قوانین و هنجارها بسته باشد، می‌توان از انسداد اجتماعی سخن گفت.

پرسش: اکنون، به سؤال دیگری پاسخ دهید: در کدام یک از دو حالت زیر امکان شکل‌گیری انسداد اجتماعی بیش‌تر است؟ الف) معیار برخورداری از مزایا معیارهای انتسابی است؛ ب) معیار برخورداری از مزایا معیارهای اکتسابی است.

—
—
—

پاسخ درست: در حالتی که معیار برخورداری از مزایا، انتسابی است.

توضیح معلم: بلی، در جامعه‌ای که معیار برخورداری از مزایا انتسابی است، انسداد اجتماعی رخ می‌دهد اما می‌دانید که در همه‌ی جوامع، هم معیارهای انتسابی و هم اکتسابی، معیار برخورداری از مزایا قرار می‌گیرد. بنابراین نمی‌توان به‌طور مطلق از انتسابی یا اکتسابی بودن معیارها سخن گفت؛ بلکه بهتر است از اهمیت و اولویت این معیارها سخن بگوییم. در جامعه‌ای که معیارهای انتسابی در برخورداری از مزایا اهمیت

و اولویت دارند و معیارهای اکتسابی در مرتبه‌ی دوم قرار دارند، معمولاً مسیر تحرک محدود یا مسدود است. در حالی که اگر معیارهای اکتسابی برای برخورداری از مزایا در اولویت باشند، معمولاً راه تحرک باز است و انسداد اجتماعی به شدت کم می‌شود. برای مثال، در ایران گذشته، کسی می‌توانسته شاه بشود که از خاندان شاهی باشد که یک معیار انتسابی است. در حالی که در جامعه‌ی مردم سالار همه‌ی افراد می‌توانند رئیس جمهور، نماینده‌ی مجلس یا نخست‌وزیر شوند. در این جوامع اگر شرط‌هایی هم برای رسیدن به مناصب بالای سیاسی در نظر گرفته می‌شود، اموری است اکتسابی تا انتسابی.

پرسش: اکنون از شما می‌خواهیم تا براساس اطلاعاتی که در درس‌های قبلی (به‌ویژه درس ۲ همین فصل) خواندید، جوامعی را مثال بزنید که در آن انسداد اجتماعی زیاد است. مشخص کنید برای چه اقشار و گروه‌هایی راه تحرک بسته است.

—
—
—

پاسخ درست: در جامعه‌ی برده‌داری برای بردگان، در جامعه‌ی کاستی هند برای همه‌ی اقشار، در رژیم آپارتاید آفریقای جنوبی برای بردگان، در آمریکای قرن نوزدهم برای سیاه پوستان ....

پرسش: جوامعی را نام ببرید که در آن، انسداد اجتماعی کم است.

—
—
—

این قسمت را می‌توان با روش «بحث گروهی» هم تدریس کرد. برای این کار، فعالیتی مانند موارد زیر طراحی می‌شود و از دانش‌آموزان خواسته می‌شود تا درباره‌ی تحرک اجتماعی در آن داوری کنند. سپس با پرسش و پاسخ درباره‌ی انسداد اجتماعی و اهمیت معیارهای انتسابی در شکل دادن به انسداد، نتیجه‌گیری می‌شود.

موقعیت‌ها

– نمایندگی مجلس در ابتدای مشروطه در ایران که اطلاعات آن در «مطالعه‌ی بیش‌تر» درس ۶ آمده است.

– جامعه‌ای که برای تملک زمین، شرطی مانند تعلق به یک خاندان خاص یا سابقه‌ی سکونت در محل لازم است.

– چند نمونه از آگهی‌های استخدام و بررسی شرایط استخدام در آن از این موارد می‌توان برای تعمیق یادگیری هم استفاده کرد.

۵ – برای مطالعه‌ی بیش‌تر

مطلبی که با عنوان «برای مطالعه‌ی بیش‌تر» آمده، نشانه‌ای از عدم امکان تحرک اجتماعی در جامعه‌ای است که مبنای برخورداری از مزایا، ویژگی‌های اکتسابی است.

۶ – فعالیت پایانی (بحث و گفت‌وگو کنید) / روش: بحث گروه‌ی

در این فعالیت ۹ موقعیت فرضی که محتوای آن از زمینه‌های تاریخی گرفته شده، ارائه گردیده است. گروه‌ها درباره‌ی این موقعیت دو فعالیت انجام می‌دهند. الف – تحرک و انسداد در هریک از این موقعیت‌ها، ب – نشان دادن شرطی که با تغییر آن امکان تحرک بیش‌تر می‌شود. یک نمونه از پاسخ دانش‌آموزان در زیر ارائه می‌شود.

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

موقعیت ۱: دانش و تخصص از طریق خانواده به فرزندان منتقل می‌شود. تأکید بر ویژگی انتسابی راه را برای تحرک می‌بندد و انسداد ایجاد می‌کند؛ زیرا راه را بر سایر خانواده‌ها برای کسب دانش می‌بندد.

– با حذف شرط انتقال از طریق خانواده می‌توان امکان تحرک را بیش‌تر کرد.

موقعیت ۲: مهارت نظامی می‌تواند ملاک برخورداری از مزایا باشد چون این مهارت اکتسابی است و فرد می‌تواند با کسب آن از مزایای بیش‌تری برخوردار شود.

پاسخ درست: مهارت نظامی ملاک برخورداری از مزایاست. کسب مهارت نظامی اگرچه اکتسابی است اما به خاطر این که کسب آن در موقعیتی که به آن اشاره شد (استفاده از اسب و سلاح‌هایی چون شمشیر و گرز و نیزه و ...) مستلزم توانایی بدنی است و همه‌ی افراد به یک اندازه از آن برخوردار نیستند، به همین خاطر تحرک در این

شرایط محدود است.

موقعیت ۳: به دلیل وجود شرط «خاندان‌های دارای سابقه‌ی اشرافی»، انسداد و محرومیت ایجاد می‌شود.

– با حذف شرط تعلق به خاندان اشراف، امکان تحرک اجتماعی بیش‌تر می‌شود.
موقعیت ۴: شرط تعلق به خاندان اداری، انسداد و محرومیت ایجاد می‌کند؛ یعنی افرادی که در خانواده‌ی آن‌ها سابقه دیوانی وجود ندارد، امکان تحرک اجتماعی برایشان فراهم نیست.

– با حذف شرط «تعلق به خاندان اداری» امکان تحرک اجتماعی بیش‌تر می‌شود.
موقعیت ۵: شرط پرداخت وجه قابل توجه برای شرکت در آزمون دیوانی، محرومیت و انسداد اجتماعی ایجاد می‌کند.
– حذف این شرط، راه را برای تحرک اجتماعی باز می‌کند.

موقعیت ۶:

– شرط موروثی بودن شغل اداری، انسداد ایجاد می‌کند؛ زیرا افرادی که پدرانشان شغل اداری ندارند، هیچ وقت نمی‌توانند به مزایای حاصل از شغل اداری دست یابند.

– با حذف شرط «موروثی بودن» امکان تحرک اجتماعی برای همه فراهم گردد.
موقعیت ۷:

– شرط فرزند ارشد خانواده بودن، برای سایر فرزندان محرومیت و انسداد اجتماعی ایجاد می‌کند.

– با حذف این شرط تحرک اجتماعی بیش‌تر می‌شود.

موقعیت ۸:

– چون «شرط مسافرت به خارج» مستلزم هزینه و توان مالی بالا است، از این رو راه را برای تحرک اجتماعی افراد غیر توانمند مسدود می‌کند. چنان‌که در دوره‌ی قاجار چنین بود.

– در صورتی که امکان مسافرت برای همه فراهم شود؛ مثلاً از طریق بورسیه‌های دولتی، انسداد اجتماعی از بین می‌رود.

موقعیت ۹:

– شرط هم کیش و آیین بودن، برای افراد غیر هم کیش محرومیت و انسداد اجتماعی ایجاد می کند.
– با حذف این ویژگی، می توان تحرک اجتماعی را زیاد کرد.

۷– مفاهیم کلیدی

پایگاه، قشر، قشربندی، نظام قشربندی، تحرک اجتماعی، تحرک صعودی، تحرک نزولی، تحرک افقی، انسداد اجتماعی.

۸– خلاصه‌ی درس

اگر نقش‌ها را برحسب برخورداری از مزایا (قدرت، ثروت و احترام) رتبه‌بندی کنیم، از جهت جایی که در این رتبه‌بندی پیدا می کنند، به آن‌ها «پایگاه» و به سلسله مراتب پایگاه‌ها «نظام قشربندی» می گویند.

اگر افراد یک جامعه یا گروه را بر مبنای سلسله مراتب پایگاه آن‌ها، طبقه‌بندی کنیم، به این عمل «قشربندی» و به افرادی که دارای رتبه‌ی مشابه و یکسان هستند، یک «قشر» می گویند.
در صورتی که رتبه‌ی افراد و خانواده‌ها در نظام قشربندی در طول زندگی و نسل‌ها تغییر یابد، به آن تحرک اجتماعی می گویند. تحرک اجتماعی اشکال مختلفی دارد: صعودی، نزولی و افقی. در جامعه‌ای که معیار بر عهده گرفتن نقش‌ها و مشاغل انتسابی است، امکان تحرک اجتماعی افراد و خانواده‌ها محدود می شود. به چنین شرایطی «انسداد اجتماعی» می گویند.

۹– پیشنهاد عنوانین دیگر برای درس

نمونه‌ی پاسخ دانش آموزان

- ۱– تحرک اجتماعی
- ۲– تحرک اجتماعی و انواع آن
- ۳– تحرک و انسداد اجتماعی
- ۴– ما زنده از آنیم که آرام نگیریم / موجیم که آسودگی ما عدم ماست
- ۵– بسی کند و کاوید و کوشش نمود / کزان سنگ خارا رهی برگشود
- ۶– خواستن توانستن است.

عنوان ۴ اشتباه تلقی می شود.

نمونه‌ی سوالات درس

پرسش: نمودار «تحرک درآمدی آمریکا در ۹۱-۱۹۷۵» مندرج در بخش
تصاویر درس را تحلیل و ارزیابی کنید.

پرسش: چرا با وجود مبنای قرار گرفتن معیارهای اکتسابی در توزیع مزایا در
جوامع صنعتی امکان تحرک اجتماعی برای اقشار پایین جامعه کمتر است؟

پرسش: بخش «برای مطالعه‌ی بیشتر» انتهای درس را مرور و تحلیل کنید.

گسترش دانش در برخورداری از مزایا و تحرک اجتماعی چه نقشی دارد؟

اهداف درس

- در پایان درس، انتظار می‌رود دانش‌آموز:
- نقش دانش را در کسب مزایای اجتماعی بشناسد.
  - با اصطلاح «یقه سفیدان» و «یقه آبی‌ها» آشنا شود.
  - به نقش دانش در رشد «یقه سفیدان» پی ببرد.
  - با مفاهیم قشربندی هرمی و پیازی آشنا شود.
  - نقش رشد یقه سفیدان را در تغییر شکل قشربندی درک کند.
  - با آموزش به عنوان یکی از مهم‌ترین راه‌های تحرک اجتماعی در جوامع توسعه یافته آشنا شود.
- نقش دانش را در کسب مزایای اجتماعی در گذشته و حال با یک‌دیگر مقایسه کند.
- اقشار یقه سفید و یقه آبی را در جامعه تشخیص دهد.
  - اصطلاح یقه سفید و یقه آبی را با هم مقایسه کند.
  - نقش دانش را در کسب مزایای اجتماعی تحلیل کند.
  - نقش دانش را در رشد قشر یقه سفید تحلیل کند.
  - نقش رشد یقه سفیدان را در تغییر شکل قشربندی تحلیل کند.
  - رابطه‌ی آموزش و تحرک اجتماعی را تحلیل کند.
  - روحیه‌ی کسب دانش جهت تحرک اجتماعی و دستیابی به مزایا در او تقویت شود.
  - نسبت به آموزش به عنوان یکی از مهم‌ترین مسیرهای تحرک اجتماعی نگرش مثبت پیدا کند.

اجزاء درس

- ۱- عنوان پرسشی درس، ۲- فعالیت ورودی و متن ذیل آن، ۳- برای مطالعه‌ی بیش‌تر (۱)،
- ۴- متن ذیل عنوان فرعی (تأثیر دانش ...)، ۵- متن ذیل عنوان فرعی (تغییر شکل قشربندی)،
- ۶- برای مطالعه‌ی بیش‌تر (۲)، ۷- فعالیت پایانی، ۸- مفاهیم کلیدی، ۹- خلاصه‌ی درس، ۱۰- پیشنهاد عناوین دیگر برای درس.

نمونه‌ی تدریس

۲- فعالیت ورودی (مقایسه کنید) و متن ذیل آن / روش: بحث گروهی و پرسش و پاسخ
این فعالیت با هدف شناخت رابطه‌ی برخورداری از مزایا و میزان مهارت‌های فکری و ذهنی طراحی شده و دارای ۳ قسمت است: مقایسه‌ی مزایای ۴ شغل یا سمت، مقایسه‌ی نوع فعالیت و نتیجه‌گیری از این مقایسه. نمونه‌ای از پاسخ دانش‌آموزان در زیر ارائه می‌شود.

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان قسمت اول و دوم

شغل / سمت				
مدیر اداره	کارشناس	بایگان	آبدارچی	
زیاد	متوسط	متوسط	کم	برخورداری از مزایا
کمتر یدی - بیش‌تر فکری	فکری - یدی	کمتر ذهنی - بیش‌تر یدی	بیش‌تر یدی - کمتر ذهنی	نوع فعالیت

قسمت سوم

- نوعی رابطه بین میزان برخورداری و فعالیت ذهنی وجود دارد.
- هرچه فعالیت فکری بیش‌تر، برخورداری از مزایا بیش‌تر
- دانش موجب برخورداری از مزایا می‌شود.

توضیح و نتیجه‌گیری معلم: بله، همان‌طور که اشاره کردید، بین برخورداری از مزایا و فعالیت فکری و دانش رابطه وجود دارد. به نحوی که می‌توان گفت معمولاً با افزایش دانش، برخورداری از مزایا بیش‌تر می‌شود. سخن حکیم طوس هم به همین

مطلب اشاره دارد :

توانا بود هرکه دانا بود   ز دانش دل پیر برنا بود

پرسش: اگر گذشته را با حال مقایسه کنیم، تعداد افرادی که به خاطر فعالیت ذهنی و دانش خود از مزایا برخوردار می‌شده‌اند، در گذشته بیش تر بوده یا حال؟ برای پاسخ به این سؤال، می‌توانید ایران دوره‌ی ساسانی را با ایران کنونی مقایسه کنید. در چه دوره‌ای افراد بیش تری به خاطر فعالیت ذهنی و دانش خود از مزایا برخوردار می‌شده یا می‌شوند؟

—

—

پاسخ درست: در حال حاضر.

پرسش: علت این تفاوت را چه می‌دانید؟ می‌توانید از داستان کفش‌گر هم استفاده کنید.

—

—

—

پاسخ درست: دستیابی به نقش‌هایی که با فعالیت ذهنی و دانش سروکار داشت محدود بود. تعداد نقش‌هایی که به عنوان «دبیری» شناخته می‌شد، محدود بود. — تعداد نقش‌هایی که با دانش و فعالیت ذهنی سروکار داشتند، محدود و کمتر از زمان حال بود. برای مثال، در ایران ساسانی، تنها دو شغل یا نقش روحانی و دبیری عمدتاً با کارهای ذهنی سروکار داشتند. در حالی امروزه به خاطر گسترش صنعت، نقش‌هایی که با فعالیت ذهنی سروکار دارند، بسیار زیاد است.

پرسش: امروزه افراد با کسب دانش می‌توانند پایگاه خود را تغییر دهند و تحرک صعودی داشته باشند. در مقایسه با گذشته، امکان تحرک صعودی از طریق دانش بیش تر شده یا کمتر؟

—

—

پاسخ درست: بیش تر شده است.

پرسش: علت آن را چه می‌دانید؟ از داستان کفش‌گر استفاده کنید.

-
-
-

پاسخ درست: در گذشته، معیارهای انتسابی راه را برای دست‌یابی به نقش‌هایی که دارای مزایای زیاد بود، می‌بست. نقش‌هایی هم که با دانش سروکار داشتند، از جمله‌ی همین نقش‌ها بودند (مانند پایگاه دبیری و روحانی در ایران دوره ساسانی، پایگاه برهمنی در هند، پایگاه اداری یا دیوانی در چین و ژاپن که به فرزندان ارث می‌رسید و فقط افراد خاصی می‌توانستند آن را اشغال کنند). درحالی که در زمان حال، با تأکیدی که بر ویژگی‌های اکتسابی می‌شود و هنجارهایی که حتی افراد را ملزم به کسب دانش می‌کند (قوانین مربوط به آموزش اجباری)، راه دست‌یابی به دانش برای اکثریت افراد جامعه باز است.

پرسش: مطالبی را که درباره‌ی نقش دانش در برخورداری از مزایا و تحرک اجتماعی در گذشته و حال مطرح شد، به صورت یک اصل بیان کنید.

-
-
-

پاسخ درست:

- در طول زمان هرچه به زمان حال نزدیک‌تر می‌شویم، تعداد افرادی که با کسب دانش از مزایای اجتماعی برخوردار می‌شوند، بیش‌تر می‌شود. امکان تحرک اجتماعی بر مبنای دانش هم افزایش یافته است.

- در طول زمان هرچه به زمان حال نزدیک‌تر می‌شویم، تعداد نقش‌هایی که با دانش و فعالیت ذهنی سروکار دارند، بیش‌تر می‌شود.

- در طول زمان هرچه به زمان حال نزدیک‌تر می‌شویم، سهم دانش در برخورداری از مزایا و تحرک اجتماعی بیش‌تر می‌شود.

۳- برای مطالعه‌ی بیش‌تر (۱)

متنی که با عنوان «برای مطالعه‌ی بیش‌تر» ارائه شده، نشان می‌دهد که در روزگار کنونی،

نقش‌هایی شکل گرفته و در جامعه گسترش یافته است که فعالیت آن‌ها صرفاً فکری و ذهنی است و در عین حال بیش‌ترین مزایا (به ویژه ثروت) را به خود اختصاص می‌دهد. به عبارت دیگر، نه تنها مزیت ثروت به آن اختصاص می‌یابد بلکه مولد ثروت (مزیت) است.

۴ و ۵ — تدریس متن ذیل دو عنوان فرعی (تأثیر دانش ... و تغییر شکل قشربندی) /

روش: سخنرانی

این متن در واقع ادامه‌ی بحث قبلی است. به همین جهت، می‌تواند به روش سخنرانی توسط معلم ارائه شود و ضمن توضیح دو مفهوم یقه سفید و یقه آبی، افزایش تعداد نقش‌ها و افرادی که مبتنی بر دانش و فعالیت‌های ذهنی کار می‌کنند، مورد تأکید قرار گیرد.

در ادامه نیز با توضیح موضوع استفاده از اشکال هندسی برای نشان دادن قشربندی، تغییر شکل قشربندی و نتایج آن توضیح داده می‌شود.

نمونه‌ای از توضیح درباره‌ی استفاده از اشکال هندسی، در زیر آمده است.

قشربندی در یک جامعه را به صورت اشکال هندسی نشان می‌دهند و مساحت آن نشان دهنده‌ی تعداد افرادی است که در هر قشر قرار دارند. یکی از این اشکال هرم است. در صورتی که یک هرم را رسم کنیم و مساحت آن را با خطوط موازی تقسیم کنیم، هریک از این بخش‌ها نشان دهنده‌ی تعداد افرادی است که در یک قشر قرار دارند. رتبه‌ی آن‌ها نیز بر اساس نزدیکی به رأس هرم مشخص می‌شود.

قشربندی هر می‌شکل، نشان می‌دهد که تعداد اندکی از افراد دارای پایگاه‌هایی هستند با مزایای زیاد و تعداد زیادی از افراد که در بخش پایین هرم قرار می‌گیرند، دارای پایگاه‌هایی هستند با مزایای کم.

ممکن است قشربندی به شکل دوزنقه، مستطیل یا بیازی باشد. هریک از این اشکال، نوعی قشربندی را نشان می‌دهد. دوزنقه و مستطیل قشربندی‌ای را نشان می‌دهند که در آن تعداد افراد در قشرهای مختلف و با مزایای متفاوت تقریباً یکسان است. بیازی قشربندی‌ای را نشان می‌دهد که در آن تعداد افراد با مزایای خیلی زیاد و خیلی کم، کم است اما تعداد افرادی که از مزایای متوسط برخوردارند، (متوسط زیاد، متوسط، متوسط کم) زیاد است.

۷ — فعالیت پایانی (بررسی کنید) / روش: بحث گروهی

این فعالیت بر مبنای نتایج یک تحقیق درباره‌ی «منزلت شغلی» شکل گرفته که عمدتاً بر خورداری

از مزیت احترام را نشان می‌دهد و در آن دانش‌آموزان به ۶ سؤال پاسخ می‌دهند.

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

- ۱- مشاغلی را که تحصیلات، شرط لازم عهده‌داری آن‌هاست، فهرست کنید.
- پزشک، استاد دانشگاه، استاندار، دندان‌پزشک، قاضی دادگاه، خلبان، مدیرکل، نماینده‌ی مجلس، فرماندار، شهردار، وکیل، افسر، مهندس، روزنامه‌نگار، دبیر، تکنیسین، معلم دبستان، درجه‌دار، کارمند با تحصیلات کارشناسی، ماشین‌نویس.
- ۲- مشاغل یقه‌سفید (مبتنی بر دانش و تحصیلات) را در این فهرست مشخص و جایگاه آن‌ها را بین سایر مشاغل تعیین کنید.
- پزشک، استاد دانشگاه، استاندار، دندان‌پزشک، قاضی دادگاه، خلبان، مدیرکل، فرماندار، شهردار، وکیل، افسر، مهندس، روزنامه‌نگار، دبیر، تکنیسین، معلم دبستان، درجه‌دار، کارمند با تحصیلات کارشناسی.
- ۳- مشاغلی که عمدتاً متکی بر سرمایه‌اند، با کدام‌یک از مشاغل یقه‌سفید هم‌رتبه‌اند؟
- کارخانه‌دار بزرگ، تاجر و جواهرفروش با مشاغل یقه‌سفیدی مانند مدیرکل، فرماندار، شهردار، وکیل و افسر هم‌رتبه‌اند.
- هتل‌دار با مشاغل یقه‌سفیدی مانند مهندس، روزنامه‌نگار، هنرمند و دبیر هم‌رتبه است.
- خواربارفروشی با مشاغل یقه‌سفیدی مانند درجه‌دار و کارمند با تحصیلات کارشناسی هم‌رتبه‌اند.
- ۴- مشاغل یقه‌سفیدی که دارای رتبه‌های بالا و پایین هستند، با چه مشاغلی هم‌رتبه‌اند؟
- در فهرست، هیچ شغلی هم‌رتبه با مشاغل یقه‌سفید رتبه‌ی خیلی بالا (بالای ۹۰) نیست.
- در فهرست، هیچ شغل یقه‌سفید با رتبه‌ی خیلی پایین (۴۰ و کمتر) وجود ندارد.
- ۵- تفاوت رتبه‌ی مشاغل یقه‌سفید چه نسبتی با سطح تحصیلات دارندگان آن‌ها دارد؟

– رابطه‌ی مستقیم دارد. بدین معنا که هر قدر سطح تحصیلات بالاتر باشد، رتبه‌ی مشاغل یقه سفید نیز بالاتر است. برای مثال، اکثر مشاغل یقه سفید دارای رتبه‌ی ۹۰ به بالا، دارای تحصیلات در حد دکتری اند؛ در حالی که یقه سفیدانی که دارای رتبه‌ی ۵۰ تا ۸۰ هستند، عمدتاً دارای تحصیلات کارشناسی اند.

۶ – با توجه به اطلاعاتی که درباره‌ی درآمد مشاغل مختلف دارید، درآمد مشاغل رتبه‌های مختلف را با هم مقایسه کنید. از این مقایسه چه نتیجه‌ای می‌توان گرفت؟

– هر چقدر سطح تحصیلات و دانش بالاتر باشد، احتمال دستیابی به درآمدهای بالاتر نیز بیش‌تر است.

۸ – مفاهیم کلیدی درس

دانش، نقش‌های مبتنی بر دانش، یقه سفید، یقه‌آبی، قشر بندی هر می، قشر بندی پیازی

۹ – خلاصه‌ی درس

دانش و علم یکی از عوامل دست‌یابی به مزایای اجتماعی است. هر چه به دوران معاصر نزدیک‌تر می‌شویم، به خاطر کم‌رنگ شدن معیارهای انتسابی از یک سو و رشد صنعت از سوی دیگر، (الف) امکان کسب دانش توسط تعداد بیش‌تری از اعضای جامعه افزایش می‌یابد؛ (ب) تعداد نقش‌هایی که فعالیت در آن مستلزم فعالیت ذهنی و دانش است، افزایش می‌یابد؛ (ج) امکان تحرک بر مبنای کسب دانش افزایش می‌یابد.

افزایش تعداد نقش‌های متکی به دانش، سبب گسترش قشر یقه سفیدان شده است و این امر به نوبه‌ی خود موجب تغییر قشر بندی از شکل هر می به پیازی شده است.

۱۰ – پیشنهاد عناوین دیگر برای درس

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

۱- دانش و تحرک اجتماعی

۲- نقش علم در تحرک اجتماعی

۳- یقه سفیدان

۴- توانا بود هر که دانا بود

- ۵- درخت تو گر بار دانش بگیرد / به زیر آورد چرخ نیلوفری را
- ۶- دانش و تغییر شکل قشربندی
- ۷- تحرک اجتماعی در جامعه‌ی مبتنی بر دانش
- ۸- بهترین ارثیه پدر برای پسر، دانش است.
- ۹- رفته رفته قشو قلمدان شد / مهتر اوغلی وزیر ایران شد
- ۱۰- هر که در او گوهر دانایی است / بر همه چیزیش توانایی است

نمونه‌ی سؤالات درس

- پرسش: نقش دانش را در برخورداری از مزایا و تحرک اجتماعی در جوامع سنتی و جدید با یکدیگر مقایسه کنید.
- پرسش: چرا امروزه سرمایه‌ی انسانی (دانش) به عنوان مهم‌ترین مؤلفه در توسعه‌ی جوامع محسوب می‌شود؟
- پرسش: پدیده‌ی «فرار مغزها» را در دو جامعه‌ی مهاجرپذیر و مهاجر فرست تحلیل کنید.
- پرسش: در داستان کفش‌گر و انوشیروان (درس ۲)، چرا انوشیروان تقاضای کفش‌گر را نپذیرفت؟
- پرسش: شعر «توانا بود هر که دانا بود / ز دانش دل پیر برنا بود»، تأثیر کدام ویژگی را در دست‌یابی به مزایا نشان می‌دهد؟
- پرسش: زندگی امیرکبیر را مطالعه کنید و چگونگی دست‌یابی به مزایای اجتماعی را بنویسید و تحلیل کنید که آیا وی تحرک اجتماعی داشته است؟

چه عواملی تحرک اجتماعی را محدود می‌کند؟

اهداف درس

- در پایان درس، انتظار می‌رود دانش‌آموز:
  - عوامل محدودکننده‌ی تحرک اجتماعی را بشناسد.
  - نقش خانواده را در دست‌یابی به موقعیت‌های تحصیلی و آموزشی درک کند.
  - پیامدهای شرایط نابرابر در فرصت‌های آموزشی را بشناسد.
  - نقش خانواده را در دست‌یابی به موقعیت‌های شغلی درک کند.
  - پیامدهای شرایط نابرابر در موقعیت‌های شغلی را بشناسد.
  - نقش ویژگی‌های روانی و ذهنی در تحرک اجتماعی را درک کنند.
  - با نقش آموزش‌های رسمی و غیررسمی در شکل‌گیری ویژگی‌های روانی و ذهنی مؤثر در تحرک اجتماعی آشنا شود.
- نقش خانواده را در شکل‌گیری ویژگی‌های روانی و ذهنی مؤثر در تحرک اجتماعی بشناسد.
- توانایی تشخیص عوامل محدودکننده‌ی تحرک اجتماعی را پیدا کند.
- رابطه‌ی موقعیت خانوادگی را با دست‌یابی به موقعیت‌های آموزشی و تحرک اجتماعی تحلیل کند.
- رابطه‌ی موقعیت خانوادگی را با دست‌یابی به فرصت‌های شغلی و تحرک اجتماعی تحلیل کند.
- شرایط نابرابر آموزشی را در اقصاء مختلف جامعه شناسایی و ارزیابی کند.
- شرایط نابرابر شغلی را در اقصاء مختلف جامعه شناسایی و ارزیابی کند.
- پیامدهای شرایط نابرابر در فرصت‌های آموزشی را ارزیابی کند.
- پیامدهای شرایط نابرابر در فرصت‌های شغلی را ارزیابی کند.
- رابطه‌ی ویژگی‌های روانی و ذهنی را با تحرک اجتماعی تحلیل کند.

- نقش موقعیت خانوادگی را در شکل‌گیری نابرابر ویژگی‌های روانی و ذهنی مؤثر در تحرک اجتماعی ارزیابی کند.
- به کسب ویژگی‌های روانی و ذهنی مؤثر در تحرک اجتماعی توجه کند.
- روحیه‌ی کارآفرینی در او تقویت شود.
- نسبت به نابرابری در دست‌یابی به فرصت‌های تحصیلی و شغلی نگرش منفی پیدا کند.

اجزاء درس

- ۱- عنوان پررشتی درس، ۲- فعالیت ورودی و متن ذیل آن، ۳- فعالیت میانی و متن ذیل آن،
- ۴- انتخاب عنوان فرعی، ۵- متن ذیل عنوان فرعی (ویژگی‌های روانی و ...)، ۶- فعالیت پایانی،
- ۷- مفاهیم کلیدی، ۸- خلاصه‌ی درس، ۹- پیشنهاد عناوین دیگر برای درس.

نمونه‌ی تدریس

۲- فعالیت ورودی (مقایسه و ارزیابی کنید) و متن ذیل آن / روش: بحث گروهی
 با توجه به مطالبی که در درس قبلی ارائه شد و سهمی که دانش و آموزش در دست‌یابی به مزایا و تحرک اجتماعی دارد، در این فعالیت، عوامل محدودکننده‌ی دست‌یابی به تحصیلات عالی بررسی می‌شود.

این فعالیت ۴ قسمت دارد. قسمت اول بررسی شرایطی است که امکان قبولی در کنکور را افزایش می‌دهد. در این قسمت فهرستی از این شرایط و عوامل تهیه می‌شود. در قسمت دوم، دسترسی ۶ نوع خانواده از اقشار مختلف، به امکانات قبولی در کنکور مقایسه می‌شود. قسمت سوم، بررسی عوامل محدودکننده‌ی امکانات قبولی فرزندان ۶ نوع خانواده در کنکور است. به عبارت دیگر، نوعی ریشه‌یابی است. قسمت چهارم، داوری درباره‌ی نابرابری افراد در دسترسی به امکانات قبولی در کنکور به عنوان یک عامل محدودکننده است.

قسمت اول (شرایط قبولی در کنکور)

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

- داشتن معدل بالا
- فعالیت دانش‌آموز در زمینه‌ی درسی و تست زدن

- امروز فقط پول حرف اول را می‌زند
- شرایط خانوادگی مناسب
- با تجربه بودن معلمان در تدریس
- حمایت افراد خانواده
- دادن نمرات واقعی به دانش‌آموزان، نه نمره‌ی اضافه (برای بالا بردن درصد قبولی خودشان)

- شرایط مناسب برای درس خواندن
- دانش‌آموز درس‌های پایه را خوب خوانده باشد
- حمایت دوستان
- داشتن کتاب‌های تست
- تشویق والدین
- اعتماد به نفس
- شرکت در کلاس‌های آموزشی کنکور و تقویتی
- استفاده بهینه از وقت
- داشتن معلم خوب
- ارتباط با مراکز علمی و کتابخانه‌ها
- برنامه‌ریزی مناسب و منظم
- ضرب هوشی بالا، سرعت عمل بالا
- نداشتن استرس (داشتن آرامش درونی)
- پول برای خریدن سؤالات کنکور (!)
- اراده، پشت کار، توکل به خدا
- پول برای رفتن به کلاس‌های کنکور

این‌ها نمونه‌های پاسخ دانش‌آموزان است. لازم است دبیر، موارد نامربوط را اصلاح کند؛ مانند: «پول برای خریدن سؤالات کنکور» و «امروز فقط پول حرف اول را می‌زند.»

بعد از جمع‌بندی دبیر از پاسخ‌های این قسمت، فهرستی از شرایط و امکانات قبولی در کنکور تهیه می‌شود که مبنای انجام قسمت دوم فعالیت قرار می‌گیرد. در این راستا دبیر می‌تواند این عوامل را طبقه‌بندی کند. نمونه‌ای از این طبقه‌بندی در صفحه‌ی بعد ارائه شده است.

مقوله‌ی کلی	مقولات فرعی
برخورداری از امکانات آموزشی و کمک آموزشی	داشتن معلم خصوصی
	رفتن به کلاس‌های کنکور و خصوصی
	داشتن کتاب‌های تست
	نوع دبیرستان و امکانات آن مانند: داشتن کتاب‌خانه مجهز، آزمایشگاه فعال، سایت رایانه‌ای، سالن ورزشی، معلمان با سابقه و مجرب، مشاوران راهنمایی تحصیلی و شغلی، کلاس‌های فوق برنامه و ...
	سطح سواد والدین
شرایط و موقعیت خانوادگی	نوع شغل والدین
	سطح درآمد والدین
	سطح رفاه زندگی
	حمایت و تشویق افراد خانواده
	توکل بر خدا
عوامل ذهنی، روحی و روانی	اعتماد به نفس
	داشتن انگیزه پیشرفت
	ضریب هوشی بالا
	نداشتن استرس
	برخورداری از سهمیه‌های خاص (خانواده شهدا، فرزندان هیئت علمی دانشگاه‌ها، مناطق محروم و ...)
سایر عوامل	موفقیت در ارائه‌ی طرح در جشنواره‌ی خوارزمی، المپیادهای علمی و مسابقات ورزشی و ...

قسمت دوم (بررسی امکان دست‌یابی به آن امکانات برای ۶ نوع خانواده): در این قسمت می‌توان بر مبنای امکاناتی که در قسمت قبل فهرست شده و خانواده‌های مختلف در برخورداری از آن با هم تفاوت دارند، جدولی به شکل صفحه‌ی بعد تهیه کرد و از دانش‌آموزان خواست تا بر مبنای یک طیف ۳ قسمتی (زیاد، متوسط و کم) به مقایسه‌ی خانواده‌ها بپردازند. از مواردی که می‌توان خانواده‌ها را در زمینه‌ی برخورداری از آن‌ها با هم مقایسه کرد، امکانات آموزشی است؛ زیرا شرایط مربوط به موقعیت خانواده، همان عواملی است که موجب نابرابری در برخورداری از فرصت‌های

آموزشی می‌شود. به عبارت دیگر، عواملی اند که با واسطه‌ی امکانات آموزشی بر قبولی کنکور تأثیر می‌گذارند. به همین خاطر توصیه می‌شود، خانواده‌ها در این زمینه با هم مقایسه شوند.

نمونه‌ی جدول برای پاسخ‌گویی به قسمت دوم

داشتن محل مناسب برای درس خواندن در خانه	دبیرستان مجهز به امکانات آموزشی و ...	داشتن کتاب‌های تست	رفتن به کلاس‌های کنکور و خصوصی	داشتن معلم خصوصی	نوع خانواده
					۱. خانواده‌ی یک کارمند اداری ساده که تحصیلات والدین در حد دیپلم است.
					۲. خانواده‌ی یک کارمند اداری ساده که تحصیلات والدین در حد تحصیلات عالی است.
					۳. خانواده‌ی کارگر غیرماهر که در آن والدین بی‌سوادند.
					۴. خانواده‌ی یک کارگر ماهر که تحصیلات والدین در حد متوسط است.
					۵. خانواده‌ی بازاری مرفه که تحصیلات والدین در حد زیر دیپلم است.
					۶. خانواده‌ی یک پزشک

در داخل خانه‌های جدول یکی از ۳ گزینه «کم»، «متوسط» و «زیاد» یا ۳ عدد

۱ تا ۳ را بنویسید.

قسمت سوم: قسمت سوم به بررسی عواملی می‌پردازد که موجب می‌شود امکانات قبولی در کنکور برای خانواده‌ها نابرابر باشد. در این قسمت باید برای برخورداری‌های متفاوت استدلال شود.

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

۱- فقر مادی (عدم توان اقتصادی خانواده)؛

۲- اشتغال فرزندان به تبع عدم تأمین نیازهای اقتصادی خانواده

۳- زیاد بودن تعداد بچه‌ها در خانواده

- ۴- عدم دسترسی به امکانات کمک آموزشی
- ۵- بی‌سوادی والدین (فقر فرهنگی)
- ۶- سکونت در مناطق جنوب شهر و حاشیه‌ای
- ۷- بی‌توجهی والدین به وضعیت تحصیلی فرزندان
- ۸- مشکلات جسمی و روحی اعضای خانواده (بیماری، اعتیاد، معلولیت، افسردگی و ...)
- ۹- عدم برخورداری از کلاس‌های کنکور، فوق برنامه، معلم خصوصی و ...
- ۱۰- تحصیل در مدارس دولتی با حداقل امکانات

دبیر باید به پالایش پاسخ‌ها بپردازد. در پاسخ دانش‌آموزان، مواردی است که در واقع پاسخ نیست؛ مانند پاسخ‌های ۴، ۹ و ۱۰؛ زیرا سؤال این بوده که چه عواملی فرصت را برای آموزش اعضای خانواده‌ها محدود می‌کند. در حالی که نرفتن به کلاس کنکور و ... جزء فرصت‌ها است و نه محدودیت‌ها. بخش دیگری از پاسخ‌ها مواردی است که به صورت غیرمستقیم، عدم برخورداری از مزایا را نشان می‌دهد یا با عدم برخورداری از مزایا به صورت یک مانع عمل می‌کند؛ مانند پاسخ ۲، ۳ و ۶. پاسخ‌هایی از این نوع باید تحلیل شود تا ریشه‌ی آن، که همان مزایاست، مشخص شود. در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت، جز موارد استثنایی، مانند عواملی که در پاسخ ۸ آمده، عامل عمده‌ای که فرصت را برای آموزش اعضا محدود می‌کند، میزان برخورداری خانواده از مزایا است. قسمت چهارم: درباره‌ی قسمت چهارم، دانش‌آموزان می‌توانند با استفاده از جدول زیر نظرات خود را ابراز کنند.

امکان قبولی در کنکور			نوع خانواده
کم	متوسط	زیاد	
			۱. خانواده‌ی یک کارمند اداری ساده که تحصیلات والدین در حد دیپلم است.
			۲. خانواده‌ی یک کارمند اداری ساده که تحصیلات والدین در حد تحصیلات عالی است.
			۳. خانواده‌ی کارگر غیرماهر که در آن والدین بی‌سوادند.
			۴. خانواده‌ی یک کارگر ماهر که تحصیلات والدین در حد متوسط است.
			۵. خانواده‌ی بازاری مرفه که تحصیلات والدین در حد زیر دیپلم است.
			۶. خانواده‌ی یک پزشک

پاسخ به این جدول می‌تواند توسط گروه‌ها یا کل دانش‌آموزان کلاس انجام شود. در هر صورت، نتیجه‌ی پاسخ‌ها را می‌توان با اختصاص عدد به گزینه‌های پنج‌گانه در جدول دیگری به شکل زیر استخراج کرد. سپس بر مبنای درصد گزینه‌ها یا میانگین آن برای هر نوع خانواده، درباره‌ی احتمال قبولی داوری کرد. برای محاسبه‌ی میانگین، می‌توان برای گزینه‌ی «زیاد» عدد ۳، «متوسط» ۲ و «کم» ۱ در نظر گرفت. این کار، یعنی استخراج آماری نتایج، یک هدف آموزشی را دنبال می‌کند و آن این که داوری‌ها باید بر مبنای داده‌ها و اطلاعات مشخص انجام شود تا حدس و گمان.

جدول نمونه برای استخراج پاسخ‌های کلاس

امکان قبولی در کنکور							نوع خانواده
میانگین	کم		متوسط		زیاد		
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
							۱
							۲
							۳
							۴
							۵
							۶

البته در ارزیابی، می‌توان از طیف ۵ قسمتی با گزینه‌های «خیلی زیاد»، «زیاد»، «متوسط»، «کم» و «خیلی کم» نیز استفاده کرد. نمونه‌ی پاسخ‌های یک کلاس با ۵ گزینه در جدول صفحه‌ی بعد آمده است که در آن بر مبنای درصدها داوری شده است.

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان جدول

امکان قبولی در کنکور										نوع خانواده
خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
-	-	۲۶/۳	۱۰	۶۵/۸	۲۵	۷/۹	۳	-	-	۱
-	-	-	-	۳۶/۸	۱۴	۴۷/۴	۱۸	۱۵/۸	۶	۲
۶۳/۲	۲۴	۱۵/۸	۶	۱۵/۸	۶	۵/۲	۲	-	-	۳
-	-	۲۶/۳	۱۰	۶۰/۵	۲۳	۱۳/۲	۵	-	-	۴
۱۰/۵	۴	۲۱/۱	۸	۱۸/۴	۷	۲۸/۹	۱۱	۲۱/۱	۸	۵
۵/۳	۲	۵/۳	۲	-	-	۳۶/۸	۱۴	۵۲/۶	۲۰	۶

نتیجه‌گیری: با توجه به نتایج جدول، با فرض استعداد و تلاش یکسان افراد، فرزند خانواده‌های ۶ (یک پزشک) و خانواده‌ی ۲ (کارمندی که والدین دارای تحصیلات عالی هستند) و در مرتبه‌ی بعد خانواده ۵ (بازاری مرفه) بیش‌ترین امکان را برای قبولی در کنکور دارند.

نتیجه‌گیری معلم: برخورداری خانواده‌ها از مزایا امکان قبولی فرزندانشان را در آموزش و کسب دانش بیش‌تر می‌کند. به عبارت دیگر، فرزندان کسانی که در اقشار بالاتر جامعه هستند، امکان بیش‌تری دارند تا موقعیت‌های بالای جامعه را اشغال کنند. در مقابل، فرزندان خانواده‌هایی که در اقشار پایین جامعه قرار دارند، شانس کمتری برای آموزش و کسب دانش و در نتیجه تحرک اجتماعی دارند. بنابراین، در متن جامعه‌ی شایسته‌سالار، اگر چه بر ویژگی‌های اکتسابی و در قانون بر برابری فرصت و شانس همه‌ی افراد تأکید می‌شود اما فرصت و شانس تحرک برای همه‌ی افراد یکسان نیست.

در ادامه می‌توان به تأثیر عوامل انتسابی و تبعیض در دسترسی به شرایط آموزشی هم اشاره کرد.

۳- فعالیت میانی (مقایسه و ارزیابی کنید) و تدریس متن ذیل آن / روش: بحث گروهی

در این فعالیت امکان دست‌یابی ۴ جفت خانواده به شغل مناسب با هم مقایسه می‌شود. نمونه‌ی

پاسخ دانش‌آموزان در جدولی ارائه شده است.

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

کمترین امکان دست‌یابی به شغل	بیش‌ترین امکان دست‌یابی به شغل
خانواده‌های ناآشنا و گمنام	خانواده‌های معتبر و سرشناس
خانواده‌های فقیر	خانواده‌های ثروتمند
خانواده‌هایی که فاقد شبکه‌ی وسیع دوستان و آشنایان هستند	خانواده‌هایی که شبکه‌ی وسیعی از آشنایان و دوستان دارند
خانواده‌هایی که با افراد قدرتمند رفت و آمدی ندارند	خانواده‌هایی که با افراد قدرتمند رفت و آمد دارند

نتیجه‌گیری معلم: اگر در شرایطی که برای دو نوع خانواده ذکر شده دقت کنید، درمی‌یابید که این‌ها خود اشکالی از برخورداری از مزایا هستند. معتبر و سرشناس بودن صورتی از برخورداری از احترام و پرستیژ محسوب می‌شود و داشتن شبکه‌ی وسیعی از دوستان و آشنایان و رفت و آمد با خانواده‌های قدرتمند اشکالی از برخورداری از قدرت است. بنابراین، می‌توان گفت، برخورداری از مزایا امکان دست‌یابی به شغل مناسب را، حتی در شرایطی که مبنای برخورداری از مزایا و ویژگی‌های اکتسابی است، برای اقشار مختلف نابرابر می‌کند و تحرک اجتماعی اقشار پایین جامعه را محدود می‌سازد.

۴- انتخاب عنوان فرعی

بعد از انجام فعالیت میانی، می‌توان از گروه‌ها خواست تا عناوین پیشنهادی خود را ارائه کنند. سپس بهترین عناوین انتخاب می‌شود.

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

- ۱- شرایط نابرابر در دست‌یابی به شغل
- ۲- پول بیش‌تر مساوی کار بهتر
- ۳- عوامل شغلیابی
- ۴- عوامل مؤثر در انتخاب شغل
- ۵- نابرابری اجتماعی، نابرابری اقتصادی
- ۶- شانس
- ۷- دیروز، نابرابری تحصیلی و امروز، نابرابری شغلی و فردا ...
- ۸- ثروت سالاری

۹- پارتی داشتن، یعنی کار

۱۰- مزایایی که خانواده‌ی هر فرد از آن برخوردار است.

۱۱- فقر = شغل کاذب، فقر = بیکاری

عنوان‌های ۳، ۴، ۵، ۶، ۸، ۱۰ و ۱۱ اشتباه و عنوان‌های ۱ و ۷ بهترین عنوان تلقی

می‌شوند.

۵- تدریس متن ذیل عنوان فرعی (ویژگی‌های روانی...) / روش: پروژه

از دانش‌آموزان خواسته می‌شود تا «پروژه»ی خود را حول پاسخ به سؤالات زیر سازمان دهند.

(۱) چه ویژگی‌های روانی و ذهنی در موفقیت شغلی افراد تأثیر دارند؟

(۲) این ویژگی‌ها از چه طریقی کسب می‌شود؟

(۳) نقش خانواده در کسب این ویژگی‌ها چیست؟

(۴) در کدام نوع خانواده، امکان شکل‌گیری و رشد این ویژگی‌ها بیش‌تر است؟ خانواده‌های

برخوردار از مزایا یا غیر برخوردار؟

۶- فعالیت پایانی (بررسی و ارزیابی کنید) / روش: بحث گروهی / روش: پاسخ انفرادی

برای انجام این فعالیت، می‌توان از جدول زیر استفاده کرد. در این جدول از دانش‌آموزان

خواسته می‌شود تا نظر خود را با زدن علامت (x) در خانه‌های مقابل هرگزینه بیان کنند.

موارد	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
آموزش و پرورش رایگان					
توسعه‌ی مدارس غیرانتفاعی					
تعیین سهمیه‌ی مناطق در کنکور					
وام‌های بانکی					
آموزشگاه‌های آزاد					
مدارس نمونه‌ی دولتی					

(می‌توان جدول را با سه گزینه هم ساخت: «زیاد»، «متوسط» و «کم»)

سپس نتایج، به شکلی که در جدول صفحه‌ی بعد آمده، استخراج می‌شود. آن‌گاه، براساس

نتایج جدول درباره‌ی تأثیر هر مورد در تحرک اجتماعی نتیجه‌گیری می‌شود.

نمونه‌ی استخراج جدول در یک کلاس ۳۸ نفری

خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		موارد
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۷/۹	۳	۵/۳	۲	۱۵/۸	۶	۲۶/۳	۱۰	۴۴/۷	۱۷	آموزش و پرورش رایگان
۷/۹	۳	۳۱/۶	۱۲	۳۴/۲	۱۳	۲۱/۰	۸	۵/۳	۲	توسعه‌ی مدارس غیرانتفاعی
۲/۶	۱	۲/۶	۱	۳۶/۹	۱۴	۳۱/۶	۱۲	۲۶/۳	۱۰	تعیین سهمیه‌ی مناطق در کنکور
۲/۶	۱	۱۰/۵	۴	۱۵/۸	۶	۴۲/۱	۱۶	۲۹/۰	۱۱	وام‌های بانکی
۱۳/۲	۵	۱۵/۸	۶	۲۸/۹	۱۱	۱۰/۵	۴	۳۱/۶	۱۲	آموزشگاه‌های آزاد
۲/۶	۱	-	-	۲۱/۱	۸	۲۱/۱	۸	۵۵/۲	۲۱	مدارس نمونه‌ی دولتی

نتایج به دست آمده از اظهار نظر دانش‌آموزان بیانگر آن است که مدارس نمونه‌ی دولتی، وام‌های بانکی، آموزش و پرورش رایگان و تعیین سهمیه‌ی مناطق در کنکور بیش‌ترین نقش را در افزایش تحرک اجتماعی داشته‌اند و در مقابل توسعه‌ی مدارس غیرانتفاعی و آموزشگاه‌های آزاد نقش کمتری داشته‌اند.

این فعالیت می‌تواند به صورت فردی یا گروهی انجام شود. اگر به صورت گروهی انجام شود، می‌توان استخراج نتایج را به خود گروه‌ها واگذار کرد و نتیجه توسط سرگروه‌ها ارائه شود.

۷- مفاهیم کلیدی

فرصت آموزشی، فرصت شغلی، نابرابری در فرصت‌های شغلی و آموزشی، کارآفرینی، ویژگی‌های روانی و ذهنی مؤثر در تحرک اجتماعی

۸- خلاصه‌ی درس

در جوامعی که مبنای دست‌یابی به مزایا عمدتاً ویژگی‌های اکتسابی است، برخورداری نابرابر خانواده‌ها از مزایا، موجب می‌شود تا دست‌یابی افراد به امکانات آموزشی و شغل نابرابر شود. همچنین، موقعیت خانواده در شکل‌گیری ویژگی‌های روانی و ذهنی مؤثر، در موفقیت شغلی تأثیر دارد. از این رو، می‌توان گفت نابرابری در برخورداری از مزایا نابرابری را تشدید می‌کند و امکان تحرک اجتماعی اقشار پایین جامعه را محدود می‌سازد.

۹- پیشنهاد عناوین دیگر برای درس

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

- ۱- قشربندی اجتماعی و فرصت‌های زندگی
- ۲- تأثیر نابرابری‌های اجتماعی در فرصت‌های آموزشی و شغلی
- ۳- نابرابری در دستیابی به فرصت‌های زندگی
- ۴- دیروز، نابرابری تحصیلی و امروز، نابرابری شغلی و فردا ...
- ۵- نابرابری فردا محصول نابرابری امروز
- ۶- نابرابری خانواده‌ها، نابرابری فرزندان
- ۷- نابرابری در مزایا، نابرابری فرصت‌ها
- ۸- شایسته‌سالاری و نابرابری
- ۹- از داغ حسرت حرفی چه گوید/ ناکامیابی با کامیابی
- ۱۰- هرچه هست از قامت ناسازبی اندام ماست
- ۱۱- دست ما کوتاه و خرما بر نخیل
- ۱۲- هیچ صیادی در جوی حقیری که به گودالی می‌ریزد، مرواریدی صید نخواهد کرد.

عنوان‌های ۸، ۹ و ۱۰ اشتباه تلقی می‌شود.

نمونه‌ی سؤالات درس

- پرسش: هریک از موارد زیر در افزایش یا کاهش تحرک اجتماعی در جامعه‌ی ما چه تأثیراتی داشته است؟
- الف - توسعه‌ی آموزش‌های مجازی و رایانه‌ای
- ب - توسعه‌ی تشکل‌های مدنی
- پرسش: نقش خانواده و آموزش‌های رسمی مدرسه‌ای را در شکل‌گیری ویژگی‌های روانی و ذهنی مؤثر در تحرک اجتماعی با یک‌دیگر مقایسه کنید.
- پرسش: با توجه به ویژگی‌های کارآفرینان (مندرج در فصل ۱) خانواده و مدرسه در رشد این ویژگی‌ها چه تأثیری دارند؟

پرسش: نظر شما راجع به سهمیه بندی کنکور چیست؟ تأثیر آن را در تحرک اجتماعی بنویسید.

پرسش: نظرتان راجع به فرار مغزها چیست؟ چرا اکثر دانش آموزان المپیادی پس از برگزیده شدن از کشور خارج می شوند؟

چگونه می‌توان محرومیت و انسداد اجتماعی را کاهش داد؟

اهداف درس

- در پایان درس، انتظار می‌رود دانش‌آموز:
  - راه‌های رفع محرومیت و انسداد اجتماعی را بشناسد.
  - نقش تغییر باورها و ارزش‌ها را در تداوم یا رفع انسداد اجتماعی بشناسد.
  - با انواع اقدام (فعالیت) برای باز کردن راه تحرک اجتماعی آشنا شود.
  - رابطه‌ی فعالیت‌های مسالمت‌آمیز و خشونت‌آمیز را با نوع نظام سیاسی درک کند.
  - روش‌های رفع محدودیت تحرک اجتماعی (انسداد) در جوامع مردم‌سالار را بشناسد.
  - با مفهوم تشکل‌های سیاسی و مدنی آشنا شود.
  - توانایی ارزیابی انواع اقدامات – خشونت‌آمیز و مسالمت‌آمیز – در جهت باز کردن راه تحرک اجتماعی را پیدا کند.
  - تشکل‌های مدنی و سیاسی را با یک‌دیگر مقایسه کند.
  - توانایی ارزیابی فعالیت تشکل‌های مدنی و سیاسی را بیابد.
  - نسبت به اقدامات مسالمت‌آمیز برای رفع موانع تحرک اجتماعی نگرش مثبت پیدا کند.

اجزاء درس

- ۱- عنوان پرسشی درس، ۲- فعالیت ورودی و متن ذیل آن، ۳- انتخاب عنوان فرعی، ۴- فعالیت میانی و متن ذیل آن، ۵- فعالیت پایانی، ۶- مفاهیم کلیدی، ۷- خلاصه‌ی درس، ۸- پیشنهاد عناوین دیگر برای درس.

نمونه‌ی تدریس

۱- عنوان پریشی / روش: بحث گروهی

دانش‌آموزان در گروه‌های درسی به «عنوان» فکر می‌کنند و پاسخ خود را در دفتر یادداشت می‌نمایند و در انتهای تدریس پاسخ خود را ارزیابی می‌کنند.

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

- تغییر در قاعده‌ی مالکیت

- تغییر در ارزش‌ها و هنجارها

- شایسته‌سالاری

- قانونمند کردن جامعه

- تشکل‌های مدنی

۲- فعالیت ورودی (بررسی کنید) و متن ذیل آن / روش: پروژه

همان‌طور که در کتاب هم آمده، دانش‌آموزان مطالبی درباره‌ی موضوعاتی چون تاریخچه‌ی تبعیض‌نژادی در آمریکا یا آفریقای جنوبی و اقدامات سیاه‌پوستان علیه آن، تاریخچه‌ی قیام مزدکیان، تاریخ یک نهضت یا اعتصاب کارگری (مثلاً اعتصاب کارگران در اروپا)، تاریخچه‌ی یک انقلاب مانند انقلاب کبیر فرانسه و فعالیت مردم برای مقابله با اشرافیت یا موارد مشابه آن، تهیه و در کلاس ارائه می‌کنند. سپس به ۳ سؤال مطرح شده پاسخ می‌دهند.

نمونه‌ی یک پروژه

نهضت ضد تبعیض‌نژادی در آمریکا: در نتیجه‌ی جنگ داخلی میان ایالت‌های شمالی و جنوبی، بردگی در آمریکای شمالی پایان یافت. اعلامیه‌ی آزادی در واقع در سال ۱۸۶۳، یک سال پیش از پایان جنگ به امضا رسید اما پایان بردگی پیشرفت چشم‌گیری در سرنوشت سیاهان که اکثرشان در شرایط فقر وحشتناک به سر می‌بردند، به وجود نیاورد. یک سلسله قوانین «جیم کراو» در فاصله‌ی سال‌های ۱۸۹۰ و ۱۹۱۲ در جنوب تصویب شد که سیاهان را از استفاده از واگن‌های راه‌آهن «سفیدپوستان»، توالت‌های عمومی و کافه‌ها منع کرد. این‌گونه جداسازی نژادی با تصویب دیوان عالی

در سال ۱۸۹۶ که تسهیلات جداگانه اما برابر را قانونی اعلام کرد، به رسمیت شناخته شد. فعالیت‌های جمعیت خشن و سرّی کوکلوکس کلان، نیز در جهت تأمین ادامه‌ی جداسازی نژادی بود ...

... برای مبارزه با تبعیض علیه سیاهان، «انجمن ملی برای پیشرفت رنگین پوستان» و «جامعه‌ی ملی شهری» به ترتیب در سال‌های ۱۹۰۹ و ۱۹۱۰ تأسیس گردیدند. هر دو تشکیلات برای حقوق مدنی سیاهان مبارزه می‌کردند اما تنها در خلال جنگ جهانی دوم و بعد از آن بود که مبارزات آن‌ها عملاً تا اندازه‌ای تأثیر خود را نشان داد.

... پیش از آن که ایالات متحده وارد جنگ شود، رهبران «انجمن ملی» و «جامعه‌ی ملی شهری» با رئیس‌جمهور فرانکلین دی روزولت ملاقات کردند و خواستار رفع جدایی نژادی در نیروهای مسلح گردیدند. نه تنها این درخواست رد شد، بلکه روزولت علناً به ایراد سخنرانی پرداخت مبنی بر این که رهبران جنبش حقوق مدنی در این جلسه با ادامه‌ی جدایی نژادی موافقت کرده‌اند. فیلیپ راندولف، یکی از رهبران سیاه‌پوست اتحادیه که در این جلسه شرکت کرده بود، خشمناک از این فریب آشکار، درخواست کرد یک‌صد هزار سیاه‌پوست به عنوان اعتراض در واشنگتن راهپیمایی کنند. چند روز پیش از تاریخی که بنا بود راهپیمایی انجام شود، روزولت فرمانی را امضا کرد که تبعیض در استخدام به دلایل اختلافات نژادی را ممنوع اعلام کرده و قول داده بود در مورد مسأله جداسازی در نیروهای مسلح اقدام کند.

... دو سال بعد، سازمان تازه تأسیس «کنگره برابری نژادی» شروع به مبارزه با جداسازی نژادی در رستوران‌ها، استخرهای شنا و سایر محل‌های عمومی در شیکاگو کرد. اگر چه این عمل موفقیت زیادی حاصل نکرد و واکنش شدیدی از سوی سفیدپوستان برانگیخت اما آغاز فعالیت مبارزه جویانه در حمایت از حقوق مدنی سیاهان را مشخص کرد - که پانزده سال بعد به صورت یک جنبش توده‌ای درآمد.

... اندکی پس از جنگ جهانی دوم، «انجمن ملی رنگین پوستان» مبارزه علیه آموزش و پرورش عمومی جداگانه را آغاز کرد. این مبارزه زمانی به اوج خود رسید که انجمن مذکور پنج شورای مدارس را مورد تعقیب قانونی قرار داد و مفهوم آموزش جداگانه و برابر را که در آن زمان نفوذ زیادی داشت، به رویارویی فراخواند. در سال ۱۹۵۴ دیوان عالی به اتفاق آرا رأی داد که تسهیلات آموزشی جداگانه ذاتاً نابرابرند.

این تصمیم دیوان عالی زمینه‌ی مبارزات حقوق مدنی برای دو دهه‌ی بعد را تشکیل داد. زمانی که برای نخستین بار دیوان عالی تصمیم خود را گرفت، چندین ایالت و حکومت‌های محلی تلاش کردند تا اثرات آن را در عمل محدود کنند. در برابر ادغام مدارس عمومی که تحت نظام‌نامه‌های فدرال فعالیت می‌کردند، مقاومت شدیدی صورت گرفت و منجر به احیای سازمان نژاد پرست کوکلوکس کلان، شوراهای شهروندان سفیدپوست و گروه‌های بیداری مذهبی محلی گردید. حتی تا سال ۱۹۶۰ کمتر از یک درصد دانش‌آموزان سیاه‌پوست جنوبی به مدارس مختلط نژادی می‌رفتند.

... مقاومت شدیدی که از سوی سفیدپوستان متمرّد ابراز گردید، رهبران سیاه‌پوست را قانع کرد که برای واقعیت بخشیدن به حقوق مدنی رزمندگی توده‌ای ضروری است. در سال ۱۹۵۶ زن سیاه‌پوستی به نام روزا پارکز به خاطر آن که حاضر نشده بود جای خود را در اتوبوس به یک مرد سفیدپوست بدهد، بازداشت شد. در نتیجه تقریباً همه‌ی جمعیت سیاه‌پوست شهر به رهبری یک کشیش پاپتیست، به نام دکتر مارتین لوتر کینگ جونیور، سیستم حمل و نقل شهری را به مدت ۳۸۱ روز تحریم کردند. سرانجام مقامات شهر مجبور شدند در آن سیستم حمل و نقل شهری، جدایی نژادی را لغو کنند.

... به دنبال این جریان، تحریم‌های بیش‌تر و اعتصابات نشسته با هدف رفع جدایی نژادی در سایر تسهیلات عمومی آغاز گردید. راهپیمایی‌ها و تظاهرات خیابانی پشتیبانان زیادی از میان سیاهان و سفیدپوستانی که با آن‌ها همدردی نشان می‌دادند، به دست آوردند، کینگ مبارزات مقاومت فعال اما غیرخشن در برابر تبعیض نژادی را سازمان می‌داد اما واکنش نسبت به جنبش به هیچ وجه عاری از خشونت نبود. فوبوس فرماندار ارکانزاس سربازان ایالتی را فراخواند تا از ورود دانش‌آموزان سیاه‌پوست به دبیرستان مرکزی در لیتل راک جلوگیری کنند. در شهر بیرمنگام، آلاباما کلانتر بول کانر دستور داد پلیس با استفاده از ماشین‌های آب‌پاش و سگ‌های پلیس اعتراض‌کنندگان را متفرّق کنند.

... پس از ماجرای بیرمنگام طی حدود ده هفته چندصد تظاهرات خیابانی در خیابان‌های آمریکا رخ داد و بیش از پانزده هزار نفر از اعتراض‌کنندگان دستگیر شدند. ... در سال ۱۹۶۴ یک قانون حقوق مدنی به تصویب کنگره رسید که به‌طور

فراگیر تبعیض نژادی در مکان‌های عمومی، آموزش و پرورش، استخدام در هر سازمانی را که از دولت کمک مالی دریافت می‌کنند، ممنوع کرد. لوایح قانونی دیگری در سال‌ها بعد به منظور تأمین این که سیاهان از حق رأی کامل برخوردار گردند، تصویب گردید و تبعیض نژادی در امر مسکن غیرقانونی اعلام شد.

(منبع: گیدنز، آتونی (۱۳۷۳) جامعه‌شناسی، ترجمه‌ی منوچهر صبوری، تهران: نشر نی)

بعد از ارائه‌ی گزارش توسط دانش‌آموزان، معلم سؤالات طرح شده در فعالیت را از دانش‌آموزان می‌پرسد و به نتیجه‌گیری می‌پردازد.

معلم می‌تواند با طرح سؤال‌های بیش‌تر یا تأکید بر قسمت‌های مختلف گزارش، درباره‌ی نوع هنجارها و ارزش‌های مؤید نابرابری و تبعیض، اقدامات سیاه‌پوستان، اعتراض، اعتصاب، تشکیل حزب و تشکل مدنی، مراحل فعالیت‌های اعتراضی، واکنش جامعه‌ی آمریکا در برابر هر کدام از این اقدامات، استدلال‌هایی که سیاهان و سفیدپوستان برای توجیه اقدامات خود از آن سود می‌بردند، نتیجه‌ی هر کدام از اقدامات سیاهان و ... نتیجه‌گیری کند.

۳- انتخاب عنوان فرعی

بعد از انجام فعالیت و تدریس متن، از دانش‌آموزان خواسته می‌شود تا عنوان فرعی انتخاب کنند.

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

- ۱- آگاهی و تغییر در مزایا
- ۲- عوامل مؤثر در تعبیر روایت
- ۳- چگونه توزیع ناعادلانه‌ی مزایا تغییر می‌کند
- ۴- ارزش‌ها و توزیع مزایا
- ۵- نقش آگاهی در تغییر مزایا
- ۶- ارزش‌ها و باورهای جدید، گام اول تغییر در توزیع مزایا

عنوان ۲ اشتباه و عنوان ۶ بهترین عنوان تلقی می‌شود.

۴- فعالیت میانی (بررسی کنید) و متن ذیل آن / روش: پروژه / روش: وقایع جاری مطالبی که توسط دانش‌آموزان از روزنامه‌ها و منابع دیگر تهیه شده، در کلاس ارائه می‌شود و

بر مبنای آن به ۵ سؤال مطرح شده پاسخ داده و نتیجه‌گیری می‌شود.

۵- فعالیت پایانی (ارزیابی کنید) / روش: پروژه و پاسخ انفرادی

این فعالیت ۳ قسمت دارد. در این ۳ قسمت، سیاست‌هایی که دولت دنبال کرده و می‌کند، از جهت تأثیری که بر تحرک اجتماعی دارد، ارزیابی می‌شود. برای ارزیابی بهتر لازم است مانند دو فعالیت دیگر، با کمک معلم پروژه‌هایی در خصوص شناخت بهتر این سیاست‌ها تعریف و توسط دانش‌آموزان تهیه شود. بعد از ارائه‌ی مطلب، می‌توان به سؤالات پاسخ دقیق داد.

۶- مفاهیم کلیدی

راه‌های مقابله با انسداد، اقدامات مسالمت‌آمیز، اقدامات خشونت‌آمیز، باورها و ارزش‌ها، حزب، جناح، تشکل مدنی، تشکل سیاسی

۷- خلاصه‌ی درس

هنجارها و قوانین هر جامعه‌ای تحرک را برای بخشی از افراد جامعه تسهیل و برای بخشی دشوار می‌سازند. بنابراین، هر نوع تلاش برای رفع موانع تحرک اجتماعی با تغییر هنجارها و قوانین امکان‌پذیر است. با توجه به این که هنجارها و قوانین حول باورها و ارزش‌های جامعه شکل می‌گیرد، گام اول در رفع موانع، تغییر باورها و ارزش‌های افراد است. افرادی که باورها و ارزش‌های جدید را می‌پذیرند، تلاش می‌کنند تا هنجارها و قوانین را متناسب با باورهای خود تغییر دهند اما تلاش آن‌ها متناسب با واکنشی که جامعه نسبت به باورهای جدید نشان می‌دهد، به شکل اقدامات مسالمت‌آمیز (اصلاح طلبانه) یا خشونت‌آمیز (انقلابی) درخواهد آمد.

در جوامع مردم سالار، شکل غالب تغییر هنجارها و قوانین، مسالمت‌آمیز است. در این نوع جوامع، افراد بر مبنای باورها و ارزش‌های جدید اقدام به تشکیل حزب و جناح سیاسی یا تشکل مدنی می‌کنند و از طریق انتخابات و در اختیار قرارگرفتن قوه‌ی مقننه و مجریه یا با استفاده از رسانه‌ها و تبلیغات و ... در جهت رفع موانع تحرک اجتماعی عمل می‌کنند.

۸- پیشنهاد عنوان دیگر برای درس

نمونه‌ی پاسخ دانش‌آموزان

۱- چگونه می‌توان مزایای اجتماعی را تعدیل کرد؟

۲- رفع محدودیت تحرک اجتماعی

۳- راه‌های برخورداری از مزایای بیش‌تر

۴- احزاب و تحرک اجتماعی

۵- راه‌های مقابله با انسداد اجتماعی

۶- چگونه اقشار جابه‌جا می‌شوند؟

۷- من اگر ما نشوم تنه‌ایم / تو اگر ما نشوی خویشتمی

۸- من اگر بنشینم، تو اگر بنشینی، چه کسی برخیزد؟

۹- رساتر گر شود این ناله‌ها فریاد می‌گردد

عنوان ۱ و ۶ اشتباه تلقی می‌شود.

نمونه‌ی سؤالات درس

پرسش: بخش «برای مطالعه‌ی بیش‌تر» درس ۲ همین فصل را مطالعه کنید و به

سؤالات زیر پاسخ دهید:

الف - سیاهان برای باز کردن راه تحرک اجتماعی خود چه اقداماتی انجام

دادند؟

ب - سفیدپوستان برخوردار چه نوع واکنشی به اقدامات آن‌ها داشتند؟

ج - نتیجه‌ی اقدامات اقشار محروم چه بود؟

پرسش: شکل‌های سیاسی و مدنی را با یک‌دیگر مقایسه کنید.

پرسش: بیمه‌ی خدمات درمانی رایگان در روستاها که اخیراً توسط دولت

جمهوری اسلامی انجام می‌شود، چه تأثیری در تعدیل مزایا دارد؟

پرسش: طرح شهید رجایی چه تأثیری در تحرک اجتماعی افراد دارد؟

پاسخ به سوالات فصل دوم

۱-

احترام	قدرت	ثروت	
فعالیت‌های عام‌المنفعه مراسم گل‌ریزان برگزاری مراسم با تشریفات زیاد	نفوذ سرمایه‌داران در تغییر دولت خرید نمایندگان	بده بستان و مبادله‌ی اقتصادی	ثروت
نزدیکی قدرتمندان به علما قبول توصیه‌ی اهل علم در برابر گرفتن تأیید از آن‌ها	توصیه‌های صاحبان قدرت درباره‌ی افراد	رانت‌خواری رشوه‌خواری کارچاق‌کنی تصویب قوانین و تصمیم‌گیری به نفع ثروتمندان در قبال عضویت در هیئت مدیره‌ی شرکت‌های خصوصی فروش اطلاعات	قدرت
سلام و احوال‌پرسی، تعارفات و مبادله‌ی هدایا	دادن دکترای افتخاری به مقامات حکومتی	توصیه‌ی معتمدان جهت کسب اعتبار در بازار مالی شرکت دادن ثروتمندان در اداره‌ی دانشگاه‌ها ازدواج خانوادگی عالم/ تحصیل کرده با خانواده‌ی ثروتمند	احترام

- ۲- در ایران، شاه قدرت بیش‌تری از رئیس‌جمهور داشته است؛ زیرا براساس سه مؤلفه‌ی تراکم قدرت،
- شاه به صورت مادام‌العمر حکومت می‌کرد، در حالی که رئیس‌جمهور برای مدت ۴ یا ۸ سال رئیس‌جمهور است.
- رئیس‌جمهور فقط رئیس قوه‌ی مجریه است، در حالی که شاه در دوره‌ی قبل از مشروطه،

همه‌ی قوا در اختیار او بود.

۱- شاه در دوره‌ی قبل از مشروطه خود را مالک الرقاب مردم و آن‌ها را رعیت خود می‌دانست و در بیش‌تر زمینه‌های زندگی آن‌ها مداخله می‌کرد، در حالی مردم برای رئیس‌جمهور شهروند هستند و او در محدوده‌ی قانون می‌تواند به مردم امر و نهی کند.

۲- با توجه به بیان قرآنی مبنی بر این که تقوی ملاک کرامت افراد در نزد خداست و اهمیت قرب به خداوند که از طریق عمل صالح ممکن است، می‌توان گفت اسلام، عمدتاً بر ویژگی‌های اکتسابی تأکید می‌کند که این امر، با شکل‌گیری قشربندی‌ای در جامعه همراه است که اگر حالت سلسله‌مراتبی هم داشته باشد، انسداد اجتماعی در آن کم و تحرک اجتماعی زیاد است.

۳- در چنین جامعه‌ای، مزایای اجتماعی (ثروت، قدرت و احترام) اهمیت درجه‌ی دومی پیدا می‌کنند و تلاش برای دست‌یابی به آن‌ها به عنوان یک هدف امری مذموم تلقی می‌شود و افراد را از خدا دور می‌کند. به همین جهت افراد دست‌یابی به این مزایا را به عنوان وسیله‌ای برای قرب به خداوند پی می‌گیرند که این موضوع تا حد زیادی از شکل‌گیری جامعه‌ای قشربندی شده و سلسله‌مراتبی بر مبنای مزایای اجتماعی جلوگیری می‌کند و جامعه را بیش‌تر به سمت جامعه‌ای که سلسله‌مراتب آن بر مبنای تقواست، سوق می‌دهد.

۴- در این جامعه، فن سالاران و متخصصان در بالای هرم قشربندی قرار دارند و بیش‌ترین بهره را از مزایا خواهند داشت.

۵- موجب شده تا علم و صنعت، نوآوری و کارآفرینی اهمیت یابد. در نتیجه در جامعه حجم بیش‌تری از ثروت و قدرت تولید شود. به عبارت دیگر، یکی از عوامل مهم توسعه‌ی جامعه در دوره‌ی جدید محسوب می‌شود. ضمن این که در توزیع مزایا نیز سبب شده تا هوشمندان در بالای هرم قشربندی قرار گیرند.

۶- به خاطر رابطه‌ی متقابل مزایا و ارزشمندی ویژگی‌ها، با اختصاص مزایای بیش‌تر به افراد تولیدگر و کارآفرین، می‌توان آن را به امری ارزشمند تبدیل کرد.

۷- برگزاری مراسم، اختصاص مدال، جایزه و...، تبلیغ شخصیت‌های تولیدگر نمونه‌هایی است از اموری که به نحوی با اختصاص مزیت احترام به این افراد همراه است.

۸- مورد مشورت قرار دادن این افراد در اداره‌ی امور، سپردن مدیریت امور اقتصادی به این افراد نمونه‌ای است از کارهایی که از طریق آن مزیت قدرت به این افراد اختصاص می‌یابد.

باز کردن راه برای تحقق ایده‌های آن‌ها و کمک به آن‌ها از جمله راه‌هایی است که دستیابی
آن‌ها را به مزیت ثروت هموار می‌سازد.

۸ – براساس رابطه‌ی متقابل ارزشمندی ویژگی‌ها و برخورداری از مزایا، صرف تأکید بر
ارزشمندی ویژگی‌ها، مشوق افراد برای تحقق آن‌ها در خود نمی‌شود، بلکه باید در عمل و در قالب
هنجارها و نظام تقسیم کار، افرادی که این ویژگی‌ها را در خود محقق می‌کنند، از مزایا برخوردار
شوند.

